

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Yıl : 1970

Cilt : XVIII

Yayın Komisyonu:

Prof. Dr. Neşet ÇAĞATAY (*Dekan*)
Prof. Dr. Hüseyin YURDAYDIN
Prof. Dr. İ. A. ÇUBUKÇU
Doç. Dr. İ. CERRAHOĞLU
Doç. Dr. M. HATİBOĞLU
Doç. Dr. Hüseyin ATAY

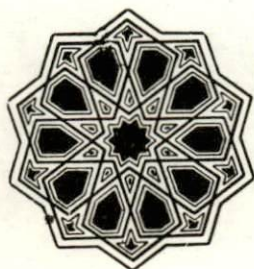
Yıl : 1970

Cilt : XVIII

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

YIL : XVII

YIL : 1970

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - ANKARA 1972

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u>
Doç. Dr. Hüseyin ATAY, <i>Kur'an ve Hadis'te Aile Planlaması</i>	1
Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>Sufyân b.Sa'id es-Sevri ve Tefsiri</i>	23
Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>İbn Ebi Hâtim ve Tefsiri</i>	35
Prof. Dr. Cavit SUNAR, <i>Bergson'da Şuur Halleri ve Zaman</i>	47
Prof. Dr. İbrahim Agâh ÇUBUKÇU, <i>İbahîlik ve Batnîlik</i>	67
Doç. Dr. Hüseyin ATAY, <i>Allah'ın Halifesi : İnsan</i>	71
J. SCHACHT, "Peygamberin Sünneti" Tabiri Hakkında (çev. Mehmet S. HATİBOĞLU)	81
Dr. Süleyman ATEŞ, <i>Üç Müfessir Bir Tefsir</i>	85
Dr. Abdülkadir ŞENER, <i>İslâm Hukukunda Maslahat ve Mefsedet Anlayışı</i>	105
Osman KESKİOĞLU, <i>Muhammed Abduh</i>	109
M. Turhan ÖZDEMİR, <i>Goethe'nin Şiirinde Hz. Muhammed</i>	137
Prof. Dr. Fuad KÖPRÜLÜ, <i>İslâm Şüfi Tarikatlerine Türk-Moğol Şamanlığının Te'siri</i> (çev. Yaşar ALTAN)	141
Dr. Halil CERR, <i>Farabî Füsüs'ül Hikem'in Yazarımıdır</i> (çev. Kifayet ÖZAYDIN)	153
William P. ALSTON, <i>Din</i> (çev. Günay TÜMER)	163
Muhammed KAFAFİ, Ph. D., <i>Abû Sa'id Muhammad B.Sa'id Al-Kalhâtî'ye Göre Hâriciliğin Doğuşu</i> (çev. Ethem Ruhi FIĞLALI)	177
Claude CAHEN, <i>Baba İshak, Baba İlyas, Hacı Bektaş ve Diğerleri</i> (çev. İsmet KAYAOĞLU)	193
 <u>Kitap Tanıtma :</u>	
<i>Mukârenetu'l-Edyân</i> , (Günay TÜMER)	203
<i>Bibliyografya</i> , (Dr. Abdülkadir ŞENER)	223
<i>Tabiat'ud-Da'vet-il-Abbasiyye</i> , (Mustafa FAYDA)	227

İBAHİLİK VE BATINİLİK

Prof. Dr. İBRAHİM AGÂH ÇUBUKÇU

Tarihte gerçek İslâmiyetten sapmış bir çok ibahîler gelip geçmiştir. Bunların çeşitli kolları vardır. Al-Malatî'nin bahsettiği Şekkiyye, Ruhaniyye ve Abdekiyye gibi zındık fırkalar da ibahîdirlere¹. Biz burada sadece bazı şüpheler ve vehimler neticesinde şaşırın ibahîlerden bahsedeceğiz. Gerçekte şüphe ve vehim neticesinde şaşırın ibahîler de pek çoktur. Fakat biz Gazzalî ve İbn al-Cevzî'ye dayanarak bunların başlıcalarını 6 bölüm halinde mütaalâ etmeyi düşünmekteyiz:

1- Bir kısım ibahîlere göre iyi ve kötü işler önceden kaderde takdir edilmiştir. Bazı insanların mesut olacağı ve bazılarının da bedbaht kalacağı önceden yazılmıştır. O halde mesut olacağım diye iyi amellerde bulunmak lüzumsuzdur. Yahut bedbahtlıktan kurtulacağım diye kötü hareketlerden kaçınmak mânâsızdır. Çünkü kaderde ne yazılı ise o olacaktır.

2- Allah'a ve Âhiret'e imanı zayıf olanlar: Allah'ın ibadete ihtiyacı olmadığına ve günahlardan dolayı da güvenmeyeceğine inanırlardı. Onlara göre Allah indinde, bir kulun ibadet etmesi veya günah işlemesi aynı değeri taşır. Binaenaleyh insanların ibadet edeceğim diye kendilerini yormaları lüzumsuzdur.

3- Allah'ın rahmetine ve keremine güvenerek ibahata dalanlar. Bunlar madem ki Allah affedicidir, o halde arzu ve hevesimize göre hareket etmemizde bir mahzur yoktur, diyenlerdir.

4- Dördüncü fırkaya dahil olanlar, Şeriati bir cihetten bilmiyenlerdir. Bunlar şeriatin şehvet, gazab ve riya gibi kötü sıfatların insandan tamamen atılmasını emrettiğini sanırlar. Bir müddet riyazetle meşgul olmalarına rağmen, bu gibi beşerî sıfatları yokedemeyince, "insanın beyhude yere kendini

¹ Bak. al-Malatî, Kitab at-Tenbih va'r-Red ala Ehl al-Ehva Va'l-Bida, S. 73-74, 136, İstanbul 1936.

meşakkate atması mânasızdır. Çünkü bu gibi sıfatları yoketmenin muhal olduğu tecrübemizle sabit oldu” derler.

5- Bazı kimseler bir müddet riyazetle meşgul olunca bir nevi sesler duyarlar ve hayaller görürler. Bunlar âdetleri hilâfına ibadet anında kendilerinde hasıl olan bu gibi halleri olgunluk mertebesi sanırlar. Artık Allah’a kavuştuklarına inanırlar ve “biz maksada eriştik, ibadet etmek ve günahattan sakınmak bu mertebeye erişmek için gerektir. Binaanaleyh bize günah işlemek ve namaz kılmamak zarar vermez” derler. Bunlar arzularına göre hareket eden ve kendi derecelerini peygamberlerin derecelerinden daha yüksek gören ibahilerdir.

6- Altıncı fırkaya dahil olan ibahiler mutasavvıf iken yolunu şaşıranalardır. Sufilerin bir kısmı riyazetle nefislerini terbiye etmeğe çalışırlar, bir müddet inzivada kalırlar ve kalplerinden Allah korkusunu eksik etmezler. Bu hal neticesinde onlarda bir takım iyi haller ve keşifler doğar. Bir çok melekut sırlarına vakıf olurlar, nihayet keramet sahiplerinin derecelerine erişirler. Gayıptan haber verseler doğru çıkar, bir hastaya himmet etseler iyileşir ve bir düşmana gücenseler o düşman helak olur. Bunlar “biz daima huzuru ilâhîyi müşahede etmekteyiz. Rükû ve sücûd’tan maksat gafil olan kalbi huzura getirmek ve Allah sözünü hatırlamaktır. Biz bir an dahi Allah’tan gafil değiliz. Bütün melekût’u apaçık görüyoruz. Melekler ve nebiler, cevherlerini güzel suretler halinde bize gösteriyorlar. Artık bizim ibadete ne ihtiyacımız vardır” derler².

İşte böylece özetlediğimiz ibahiler H. V nci yüzyılda Gazzali zamanında bile faaliyet halinde idiler³. Zaman zaman türeyen ibahilerin şerrinden Tanrı gerçek müslümanları korusun.

Batnîlik: Kur’an ve hadislerin zahirî mânalarından başka batnî anlamlarının da bulunduğunu iddia eden fırkaya genel olarak Batnîyye denir⁴. Bu fırka hicrî ikinci yüzyılda türemişti. Mezhebin kurucularının Meymun

2 Bak. İbn al-Cevzî, Telbis İblis, s. 389-395, Mısır 1340; Gazzalî, Hamakat Ehl al-İbaha, s. 8-16, Munchen 1933; Gazzalî, Kimya-yı Saadet, c. 1. s. 56-60; Fedail al-Enam Min Resail Huccet al-İslâm, s. 72-74, İran 1333; Gazzalî’ye Göre İbahilik, İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. V, sayı 1-4, s. 165-172 Ankara 1958.

3 al-Gazzalî, Hamakat, s. 6.

4 Bak. as-Sam’anî, Kitab al-Ansab, var. 60 b, London 1912; aş-Şehrestanî, al-Milel, c. II, s. 29; al-Milel Va’n-Nihal, var. 75 b, Atif Efendi K. No: 1373; Ahmed b. Yahya, Kitab al-Milel Va’n-Nihal, var. 8a-8b, D. T. C Fakültesi K. İsmail Saib kitapları No: 1/2463.

b. Deysan ile oğlu Abdullah b. Meymun al-Kaddah olduğunu, fırka ve tarih kitapları kaydetmektedir⁵. Meymun ve oğlu Abdullah, Ehvaz taraflarında ilkin Ali b. Ebi Talib'in kardeşi Ukeyl neslinden olduklarını iddia ettiler. Sonra da Muhammed b. İsmail b. Ca'fer as-Sadık b. Muhammed al-Bâkır b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Talib'in zürriyetinden geldiklerini ileri sürdüler. Bir çok cahil kimseleri kandırmağa muvaffak oldular.

Amaçları İslâm dinini yıkmak ve siyasi zaferler elde etmektir.

Hamdan b. al-Eş'as adındaki daî ve Karmatiler de Batınilerdendir. Fatımîler Devleti'nin de genel olarak Batınilerin fikirlerini benimsedikleri ma'lûmdur.

Fakat Batıniler sadece bunlardan ibaret değildir. Bunların çeşitli adları ve bölümleri vardır. Bu bölümler arasında az çok farklar mevcuttur. Bunlara Babek, Ebu Müslim, Mukanna, Maziyar gibi şahısların adlarına nisbetle Babekiyye, Ebu Müslimiyye, Mukannaiyye ve Maziyariyye adları da verilir. En tanınmış adları arasında Seb'iye, Muhammire, Hurremiyye, Hurremdiniyye, Fidaviyye, Haşşaşiyye, Sabbahiyye, Ta'limiyye ve İsmailiyye adları da yer alır⁶. Bu lâkablardan son beşi aşağı yukarı aynı özelliği taşıyan Batınilerin adıdır. Bunlar gerçekte haram şeyleri helâl saydıkları için İbahiyye ve Allah'la Peygamberi inkâr ettikleri için zenadika adlarını da almışlardır⁷.

Batınilere İsmailiyye denmesinin sebebi İsmail b. Ca'fer as-Sadık'ın imametine inanmalarındır. Ancak İsmailiyye fırkasından ayrılan bir kısım Batıniler, babası hayatta iken öldüğü için İsmail'in imametini kabul etmekten vazgeçtiler. Onun yerine Muhammed b. İsmail'in imametini kabul ettiler. Bunlara Mübarekiyye de denir. Muhammed b. İsmail'in imametini kabul eden bu fırka ikiye ayrılır:

1- "Muhammed b. İsmail ölmemiştir. Bir gün arza dönüp adâleti gerçekleştirecektir" diyenler.

5 Bunlar ve Batniliği yayan diğer kimseler hakkında bak: Siyasetname s. 215 vd. Tahran 1334; Bernard Lewis, Usul al-İsmailiyye, s. 133, Mısır; al-Bağdadî, al-Fark Beyn al-Fırak s. 169 vd. Mısır 1357; al-Fihrist, s. 278 vd; al-Muntazam, c. V, s. 118-119; al-Bağdadî, Usul ad-Din, s. 329-330, İstanbul 1928.

6 Bu lâkaplar hakkında bakınız: İbn al-Cevzi, al-Muntazam, c. V, s. 114, Haydarabad 1357; Telbis, s. 112; Tarih b. Haldun, c. V, s. 26, al-Kahire 1322; aş-Şehrestani, al-Milel Va'n-Nihal, c. II, s. 29 Mısır 1317; ad-Deylemî, Kavaid, s. 36; Browne, Tarih al-Edeb, c. II, s. 242, Tahran 1333; al-Kalkaşendî, Subh al-A'ş'a, c. XIII, s. 245; Razi, İtikadat, s. 78, al-Kahire 1938.

7 Bak. Deylemî, Kavaid Akaid Âl Muhammed, s. 36-37, Mısır 1950.

2- "Muhammed b. İsmail ölmüştür. İmamet onun evlâdından ve neslinden olan gizli ve açık imamlara intikal etmiştir; bu intikal kıyamete kadar devam edecektir" diyenler. Sonradan gelişen ve teşkilâtlanan Batıniler bu ikinci görüşü benimsemişlerdir. Bu görüşü benimsiyen en tanınmış Batınilerden biri Hasan Sabbah (Ölm. H. 518/M. 1124) tır.

Hasan Sabbah H. 471 de bir tacir kıyafetinde Horasan'dan Mısır'a giderek Fatimî halifelerinden al-Mustansır (Ölm. H. 487/M. 1094)'la görüştü ve Batınîliğe iyice bağlandı. Daha sonra memleketine dönerek bir teşkilât kurdu ve Alamut kalesini zaptetti (H. 483). Davasını yaymak için Abbasî halifeleri ve devlet büyükleri aleyhinde propagandaya başladı. Halka, bir imam-ı masuma bağlanma fikrini aşlamağa çalıştı. Böylece siyasî ve dinî birlik sağlama çabalarını ümit ediyordu.

Bütün Batıniler nasların zahirine kıymet vermezler ve onları saçma bir surette tevil etme yolunu tutarlardı. Bunlar haram şeyleri helâl sayarlar, sayısız günahlar işlerlerdi. Batınilerin bazı kolları ana, kız kardeş ve kız evlâtla evlenmeyi caiz görürlerdi. Bunların görüşlerinde Sabîlîğin, Mecusîliğin, Yeni Eflâtuncuların ve Pythagorasçuların tesiri vardı. Amaçları siyasî olduğundan İslâm dini'ni bertaraf etmek için her çareye baş vururlardı.

Batınileri başarıya götüren amillerden birisi de davet sistemleridir. Cahil halkı kandırmak için teferrüs, te'nis, teşkik, ta'lik, rapt, tedlis, tesis, hal' ve insilah gibi hilelere başvurlardı⁸. Biz burada Batınîliğin ve bu hilelerinin teferruatına incek değiliz. Ancak şu kadarını belirtelim ki batını daîler bir kimseyi kandırmak istedikleri zaman ona hemen açılmazlardı. İlk onun neye önem verdiğini ve inancını öğrenirler, ona kabiliyetine göre sorular tevcih ederlerdi. Daîlerin "çorak yere tohum ekmek" yani daveti kabule müsait olmayanları dine çağırmamak başlıca prensipleri idi. Çağırma kabule kabiliyetli buldukları kimselerin başlangıçta fikirlerine uyar görünürler. Fakat neticede müsait buldukları kimseleri yavaş yavaş dinden çıkarmağa çalışırlar. Batıniler Abbasî halifelerinin ordularını yıllarca meşgul etmişlerdir. Bunların fitnelerine nihayet hicrî 654 yılında Hulâgu son vermiştir.

8 Bak. Gazzalî, Fadaih al-Batniye, s. 4-7, Leiden 1956; al-Bağdadî, al-Fark, s. 179-185; ad-Deylemî, Kavaid, s. 38-43; Seyyid Şerif, Kitab Şerh-i Mevakif al-Adud, s. 627-628, Bulak 1266; al-Makrizî, al-Hitât, c. II, s. 226-233, Mısır 1326; Ahmed Ateş, Al-Batniye, İs. Ansiklopedisi cüz: 15, 341-342, İst. 1943; Mehmet Şerefeddin, Batnîlik Tarihi, Darulfünun İlah. Fak. Mec. Sayı: 8, s. 19-21.